ЧЕРНИ ЛИ СА ПЪТИЩАТА НА ЕВРОПА?
(Лингвостилистичен анализ на „Черните пътища на Европа” от Мартин Карбовски)

Доц. д-р Веселина Ватева, БСУ

ARE THE ROADS IN EUROPE BLACK?
(Linguostylistic analysis of “The Black Roads of Europe” by Martin Karbovski)

Assoc. Prof. Dr. Veselina Vateva

Abstract: *Linguostylistic analysis is made in the article of the documentary novel “The Black Roads of Europe” by Martin Karbovski. Lexical, morphologic and syntactical level of the text is reviewed from stylistic point of view.*

Keywords: *linguostylistic analysis, lexical, morphologic, syntactical level*

„Черните пътища на Европа” е документален роман за пътуването на журналиста Мартин Карбовски из мегадържавата Европа; за шокиращия сблъсък между подредеността и цивилизованото спазване на правилата там и отчайващото безредие и мизерен живот в България. Духът на цялата творба е потискащ и песимистичен. Авторът не просто регистрира фактите, не само предава разговорите си с емигрантите, но внушава болката и разочарованието си от това, че заради безпътицата и нерешените проблеми България губи много от своята „кръв”, много от своите граждани.

В романа най-силно стилистично активно е лексикалното равнище. Творбата започва с мрачна картина на настоящето в България. Дълбокото съжаление на Карбовски носи епитетът „бедната” („Бедната ми страна, бедната ми страна”). Разгърнато олицетворение представя забравеното минало величие и безперспективното бъдеще – „Живееща в заблуди и тупане по гърдите, говореща си сама и самотно спореща за величието си, търсеща признание за нечувани победи и изобретения, глуха за бъдещето и несръчна за битуването”. В отчаянието си хората напускат родината и тя дава на Европа два милиона емигранти, което авторът оценява като много голяма загуба за страната ни, защото тези хора никога няма да се върнат. Затова достига до песимистичното обобщение в хиперболата „Картата лъже и държава България не съществува”. Разпиляването на българите по света е представено чрез антономазията „милиони малки българийки”, а метафора и сравнение разкриват незавидния труден път на емигрантите – „Българийките шумят, шушнат и шумолят, като листа от смачкани паспорти, държани дълго в задни мъжки емигрантски джобове – препоени с пот и после изсъхнали от директно слънце”. С два оказионализма се назовават най-често срещаните непрестижни професии за българките – те са „старце-гледачки” и купят „евродедовци”. Звучи иронично, но истината е, че тази работа им дава пари, с които се подпомагат останалите в България роднини. А тяхната съдба е не само да работят (ако въобще намерят работа), но и да получават малко пари. За утеха им остава само алкохолът или вярата в бог, което се внушава чрез метафора и сравнение – „Армия българи, чакащи

Спасителя като нередовен автобус, и армия българи, пиещи редовно съдбата си като ракия – първо опияняваща, после мъчително отрезвяваща". Освен това повечето българи, работещи в България, се трудят само за себе си и не мислят за преуспяването на държавата ни, което се разкрива чрез оксиморона – „Нямаме обществен коректив, който да се впрегне и да накара хората, работещи за обществото, да започнат да работят за обществото".

М. Карбовски достига до обощение, представящо престижното положение на западните страни в Европа и изостаналостта на Балканите чрез разгърнато олицетворение – „Трасетата на емигрантите са овързали тялото на животното Европа – там, където Пиренеите са главата, Апенините са единственият крак на това старо добиче, а слабините – знаете, са Балканите".

Според автора България няма свой образ, няма символ, по който да бъде разпозната, както е Айфеловата кула, Кремъл, Биг Бен. Липсата на представителен културен образ е внушена с оксиморон – „Мързелът на символите в моята страна сам по себе си е символ, по който ни разпознават".

Обикновено най-често се сравняваме със съседна Румъния по темповете на развитието си. Но М. Карбовски посочва с няколко метафори, че дори и Румъния ни изпреварва и по малко неща си приличаме – в нейната „сянка се губи т. нар. малка България", „ние от доста време сме сериозен филиал на Румъния и Букурещ с тяхното 22-милионно население". Общото помежду ни е това, че „заедно хванахме последния евровагон на път за най-новия съюз, предложен ни от историята, и още се чудим дали постъпихме добре". Но все пак в Европа можем да се съизмерваме само с Румъния, за нас важи „Теорията на малките светове". На основата на антонимите авторът изгражда образни антитези за нашите представи за света – той е „малък", ние живеем „натясно", получаваме „един тесен в раменете гроб"; не можем да осъзнаем, че има такива „далечни неща като Космос или Бог".

Според М. Карбовски Европа започва от Сегед (Унгария), „всичко друго е див изток и политически обещания", всичко друго е демагогия, изостаналост и само липси – на пари, на работа, на самочувствие. Невъзможността на България да достигне икономическия и политическия напредък на Европа е представено чрез метафората – „Прекрасният нов свят, прекрасният нов начин е само на хиляда километра от България, но моята страна е имунизирана за него".

Журналистът преминава през Австрия, Швейцария, Франция, Испания и е очарован от приказната красота, подредеността, чистотата, културата на живот в тези страни. Съзнанието, че това е свят, различен от нашия, е внушено чрез метафорите – „Става слънчево. Чува се звук. Звукът на живеенето"; „Има една магия в запада, която подпомага живота". Противопоставянето между Изтока и Запада се осъществява чрез антитеза, на основата на която се създава алегоричен образ – на блъсканата от вятъра врата („...ако на Изток една врата може да бъде блъсната от вятъра, то тя винаги бива блъсната от вятъра. Затворена с трясък, от който падат бравата или стъклата. На Запад е друго – една врата се засилва от вятъра да се блъсне, но в един момент инерцията се стопява, скърцането е едва доловимо шумолене и вратата се хлопва, сякаш някой предпазливо я е притворил, за да не се строши"). Като че ли бог е дал различни природни закони, различен вятър, различно слънце, различно мислене на хората от Изтока и от Запада. Повече от 20 години се опитваме да променим това и много сме постигнали, но все още недостатъчно.

Затова доста българи губят надежда и в отчаянието си напускат родината. М. Карбовски разсъждава, че при българите липсва пътешествието, което е заменено с бягство. То няма за цел връщане обратно, както е при пътешествието. Авторът с болка обобщава, че няма пътуващи българи, има само бягащи. Жалко е още, че и като емигранти българите не са нагоре по стълбицата на емиграцията, в която също има

йерархия. Журналистът се среща и разговаря с различни български емигранти – много по-малко от тях са успели, тръгвайки с големи усилия от най-ниското стъпало, да се установят на добре платена работа и да уредят живота си. Повечето са на дъното – сводници, проститутки, общи работници. За всички обаче е по-хубаво в чужбина и макар да обичат България, не биха се върнали. М. Карбовски споделя болката си, че родината ни губи своите деца, а емигрантите, обзети от патриотичен дух, обещават, че ще научат на български език както децата си, така и внуците си, в което журналистът за съжаление се съмнява.

Животът на емигрантите, дори да е станал сравнително хубав, е преминал през много изпитания и тревоги, което авторът обобщава с ключова за романа метафора – „Те маркират с краката и уплахата си (от Пътя) нови трасета, истински черни пътища, през които никой континенталец не иска да мине"; „Невидимите трасета на българското племе, което полузаконно, нечовешки, полууспешно и себепогубващо се опитва да живее на ръба на модерния свят. Черните пътища на Европа са българите и техните траектории".

Така М. Карбовски стига до отричане на метафората от заглавието на романа – „Не се заблуждавайте – черни пътища в Европа няма". Сега вече словосъчетанието „черни пътища" функционира в прякото си значение. В европейските страни пътищата са асфалтирани, с ясен контур покрай царевичните ниви, „калта и асфалтът си знаят мястото".

След това авторът отново навлиза в полето на метафоричността, за да пресъздаде по-образно и експресивно картината на българските пътища – „в нашата страна явно има хора, чиято професия е да бъдат крадци на асфалт". Във възходяща градация се представят все по-разгърнати метафорични образи, вмъкват се митологични и приказни герои – „Сигурно у нас има някакви асфалтови Баби Яги, които през нощта забиват костеливи пръсти в пътя и отнасят цели квадратни метри от него, зейват нелечими битумни рани, тръгва магистрален псориазис и всичко започва да се лющи"; „Трябва да има Бог на Асфалта. Той стяга като шина, като външен кофраж тази хиперидея, наречена от пропагандата Евросъюз". Противопоставянето между пътищата на Европа и България се засилва чрез антитеза. Колкото и да търсят лош път в Европа, пътуващите журналисти не успяват да го открият и се потискат от спомена, че на нас ни трябват още 200 км магистрала. М. Карбовски разкрива песимизма и разочарованието си чрез оксимороните – „Непрестанно крещят колко жертви вземат пътищата, но пътища няма, жертвите са от липса на пътища"; „Сигурно има едно просто обяснение защо няма пътуващи българи – просто защото няма пътища".

Във финала на романа „черните пътища" отново се превръщат в метафора за безпътицата в живота на българите, за това, че в много случаи те са принудени от обстоятелствата да изберат един или друг житейски път – „За теб ще остане само пътеката, тръгваща от твоето малко село, живеещо на ръба на Европата. Или в най-добрия случай ще остане един черен път, по който не знаеш какво те очаква и кого да обичаш. Черният път е символ и възможност. Нямаме други".

На морфологично равнище се откриват транспозиции по категориите лице и число. Транспозицията по морфологическата категория лице е 2 л. ед. ч. с обобщено-лично значение вместо 1 л. или 3 л. („А у нас в канавките е толкова мръсно (ако ги има), че дори *можеш да си намериш* щастието в тях"; „ А цивилизацията е път. Осветен и маркиран път с ясни указания къде *искаш да отидеш*"; „Колкото по на запад *отиваш*, толкова по-ясни стават нещата").

Транспозициите по морфологическата категория число са две. Едната е 3 л. ед. ч. и съществителното *българин, човек* вместо 3 л. мн. ч. („*Българин не означава* нищо"; „*Човекът* с малкия свят винаги *живее* натясно"). Другата транспозиция е 1 л. мн. ч.

вместо 1 л. ед. ч. („*Ние* няма с какво много *да се похвалим*"; „*Ние не знаем* как *да се държим*"). И с двете транспозиции се постига обобщеност, типичност.

Конотация на синтактичното равнище се изразява най-вече чрез синтактичен паралелизъм, различни видове повторения и именни изречения.

Чрез синтактичния паралелизъм се създава композиционна стройност, градация в изразяване на емоционалността („Нямаме магистрали. Нямаме чисти реки" (в комбинация с анафората *нямаме*); „На свобода, която си извоював сам. На жестокост, която си упражнил върху други народи"; „Ние не знаем как да се държим. Не знаем какво да говорим. Не знаем какви правила да спазваме (в съчетание с анафората *не знаем*).

Чрез различните видове повторения се акцентира върху думата или израза, които се повтарят, като вниманието се насочва върху тяхната семантика („*Няма* визуална схема, в която могат да ни идентифицират. *Няма* конкретен архитектурен символ, с който можем да бъдем свързани – *няма* Айфел, *няма* Кремъл, *няма* Биг Бен, *няма* Колизеум. *Няма* „изяснена културна среда, към която да бъдем причислени" (комбинация от анафори - повторения в началото и мезофори – повторения в средата); „*Няма как да се гордееш* с жестокостта, упражнена върху тебе. „*Няма как да се гордееш* (много) с гордостта, че си оцелял" (анафора).

Именните изречения не насочват към действия, а акцентират върху предметността или върху признаците на обекта или явлението („Бедната ми страна, бедната ми страна! Живееща в заблуди и тупане по гърдите, говореща си сама и самотно спореща за величието си, търсеща признание за нечувани победи и изобретения, глуха за бъдещето и несръчна за битуването"; „Евро път, Евро банкет. Евро канавка"; „Страшно много тунели и мостове заради Алпите. Стръмни склонове с растящи по тях още по-стръмни дървета. Реки с чисти корита".

Мартин Карбовски обича родината си, боли го за България и българите. Той не може да мълчи за нерешените проблеми, смята, че пътят към промяната тръгва от говоренето за слабостите, от края на търпението. Дори на места езикът му да е груб и вулгарен, това бледнее на фона на изключителното му майсторство да създава конотативни ефекти с оригинални стилистични фигури.